

Dr Hamdija Kapidžić

SARAJEVO U AVGUSTU 1878. GODINE

O burnim danima avgusta 1878. godine u Sarajevu dosada se uglavnom znalo na osnovu podataka koje su ostavili dr. J. Kečet¹ i fra Grgo Martić.² To je bio neobično dinamičan period u istoriji Sarajeva, kada se pripremao i pružao vrlo snažan otpor austrougarskoj vojnoj okupaciji. Ustanička Narodna vlada formirana je 28. jula 1878. godine. Ona je donijela odluku da likvidira osmanlijsku upravu sa valijom Mashar-pašom na čelu. To je učinjeno istoga dana. Tim aktom je prestala da egzistira viševjekovna osmanlijska uprava u Bosni i Hercegovini. Narodna vlada je povjerila građansku upravu Hafiz-paši, ranijem vojnom komandantu, a za komandante narodne vojske postavljeni su Smail-beg Selmanović-Taslidžak i Muhamed efendija Hadžijamaković.³ Formiran je i izvršni odbor Narodne vlade, obično nazivan Narodni odbor, u kome su pored istaknutih muslimana vidnu ulogu igrali srpski trgovci iz Srajeva.⁴ Narodna vlada je rukovođila otporom do 18. avgusta 1878. godine kada su austrougarske trupe pod komandom generala Josipa Filipovića nadirale prema Sarajevu i na juriš zauzele ovaj grad, 19. avgusta 1878. g.⁵

Austrougarskom generalnom konzulu Konradu Vasiću je naredeno od strane Narodne vlade, 31. jula 1878. g., da sa osobljem konzulata i drugim austrougarskim državljanima istoga dana napusti grad. Vasić je, zaista, 31. jula napustio Sarajevo sa pratnjom od 96 lica smještenih na dvanaestero kola. Do granice, kod Metkovića, austrougarsku koloniju pratio je odred zaptija sa Hadži-Dervišom Bilalom na čelu.⁶

1. Dr Josef Koetschet: Aus Bosniens letzter Zeit Veröffentlicht von Dr Georg Grassl, Wien und Leipzig 1905.

2. Fra Grgo Martić: Zapamćenja (1829—1878), Zagreb 1906.

3. Hamdija Kreševljaković: Sarajevo u doba okupacije Bosne, Sarajevo 1937, str. 29.

4. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 29; Vl. Skarić: Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije, Sarajevo 1937, str. 264; u Narodnom odboru, Skarić ga zove »izvršni«, od uglednih srpskih trgovaca u Sarajevu bili su: Jovo Vasiljević Bakrač, Risto J. Besarović, Risto Cuković, Đorđo Hadžidamjanović, Dimitrije i Gliša Jeftanović, Petraki ef. Petrović, Jovo Savić i Nikola Savić Boškov. Skarić: Sarajevo, str. 278—279.

5. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 36.

6. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 36.

Vasićevi izvještaji koje je podnosio ministru inostranih djela grofu Andrijašiju predstavljaju najvažniji izvor za prikazivanje revolucionarnog zbivanja u Sarajevu neposredno poslije odluke Berlinskog kongresa kojim je Austro-Ugarskoj dat mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu. Postoji praznina u prikazivanjima zbivanja u Sarajevu od 31. jula do 18. avgusta 1878. g. Tu prazninu možemo sada rekonstruisati na osnovu nepoznatih izvora koji se nalaze u bečkom Ratnom arhivu. Radi se o dva savremena izvještaja iz Sarajeva. Prvi je izvještaj jednog anonimnog policijskog činovnika (turskog) iz Sarajeva koji predstavlja prikazivanje događaja u Sarajevu od odlaska gen. konzula Vasića iz Sarajeva do ulaska austrougarskih trupa u Sarajevo, dakle period od 31. jula do 18. avgusta 1878. godine.⁷ Iako se pouzdano ne može tvrditi o kom se policijskom činovniku radi, sa izvjesnom vjerovatnošću se može pretpostaviti da bi autor ovog izvještaja mogao biti dr J. Kečet, koji je kao ljekar i pouzdana ličnost turskih valija bio poznat u Sarajevu. Njegove objavljene bilješke se u izvjesnoj mjeri slažu s ovim izvještajem.⁸ Drugi, isto tako važan izvor za ovaj period je zvanični izvještaj engleskog konzula u Sarajevu upućen njegovoj vladi 3. avgusta 1878. godine.⁹ Ovaj izvještaj pruža prvorazredne podatke za period od 3. do 22. avgusta 1878. g. Oba pomenuta izvora pružaju izvanredno važne i interesantne podatke o prilikama u Sarajvu u avgustu 1878. godine i bacaju novo svjetlo na ljude i zbivanja u vrijeme neposrednog djelovanja Narodne vlade na organizovanju otpora austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine. Ove važne dokumente donijećemo u prevodu i dopunjavati ih podacima koje su o ovom periodu prikupili i objavili Skarić i Kreševljaković.¹⁰

BILJEŠKE JEDNOG POLICIJSKOG ČINOVNIKA U SARAJEVU

(Događaji koji su se odigrali od odlaska generalnog konzula g. Vasića do ulaska austrijske vojske u Sarajevo).

31. jula 1878. g. — Danas je g. Vasić otputovao oko 2 sata poslije podne sa svojom suprugom, zatim Tomom Herkalovićem¹¹, Pijećkom — i više austrijskih podanika. Za njegovu bezbjednost određeno je, po naređenju valije, odjeljenje od 6 zaptija pod komandom Hadži-Derviša Bilala, koje je služilo kao pratnja do mosta na Krupi u Gabeli¹².

1. avgusta 1878. g. — Po odlasku generalnog konzula Vasića formirana je komisija koja je imala da prikuplja dobrovoljno obećane novčane priloge

7. Ratni arhiv u Beču, Feldakten III (Fasz. 531, 1878-8-250) 73 — *Aufzeichnungen eines Polizeibeamten zu Sarajevo*. Ereignisse, welche sich seit dem Abgangstage des Generalkonsuls Herrn von Wassich bis zum Einmarsche der k. k. Oesterreichischen Armee in Sarajevo zugetragen haben.

8. Dr J. Koetschet: c. d.

9. Ratni arhiv u Beču, Feldakten III (Fasz. 531, 1878-8-250) 72 — Bericht des königlichen englischen Consuls an seine Regierung.

10. Skarić: Sarajevo, Kreševljaković: Sarajevo u doba okupacije.

11. T. Herkalović je bio dragoman austrijskog generalnog konzulata u Sarajevu. Napisao je rad: *Vorgeschichte der Occupation Bosniens und der Hercegovina*, Zagreb 1906.

12. Pijećko je Pietschka, vicekonzul (T. Herkalović: *Vorgeschichte*, str. 150) »Dem Herrn Viceconsul Pietschka wies er einen Wagen an«.

13. F. Kreševljaković: Sarajevo, str. 36, bilješka 24.

za izdržavanje ustaničkih trupa koje su bile upućene u borbu protiv austro-ugarske vojske. Svaki građanin je morao da dađe svoj prilog prema ocjeni komisije, bez razlike na vjeru¹⁴.

Salih-efendiji Mulahuskanoviću je bilo povjereno da vrši nadzor nad telegrafskim uredom zbog održavanja tajnosti prispjelih vijesti.

Pod prijetnjom smrtno kazne niko u gradu nije smio nositi drugo nego bosansko narodno odijelo. Stranci, naročito Austrijanci, bili su protjerani iz zemlje.¹⁵

2. avgusta 1878. g. — Komisija je održala sjednicu pod predsjedništvom Hadži Loje¹⁶, Hadžijamakovića¹⁷, hafize Zune, Ahmed efendije Nake¹⁸, Petra Petrovića¹⁹, Riste Cukovića²⁰ i Đerđa Hadži-Damjanovića²¹.

Jevreji, kojima vjera ne dopušta da učestvuju u ratu, bili su oporezovani sa jednim milionom groša, od koje je suma jedan dio već uplaćen.²²

Na ovoj sjednici komisije bio je izabran za gradonačelnika Muharem-beg a za gradske vijećnike bili su izabrani Abdulah i bratoin, Guse Jeranovic, Nikola Savić, Jovan Milentić, a od Jevreja David Eškenazi, Javer efendija, Ilija Baruh i Salomon Saloma.²³ Oni su imali zadatak da paze da se sva naređenja koja je izdavala komisija na vrijeme i tačno sprovedu u djelo, da se određeni broj i rod trupa regrutuje, upućuje u borbu i da se utvrđeni novčani iznosi ubiru od pojedinaca.

3. avgusta 1878. g. — Pjevaljski muftija Mehmed Nuradin efendija²⁴ je stigao u Sarajevo sa 50 muslimanskih i 18 hrišćanskih trgovaca, odsjeo u venkom konaku, prisustvovao sjednici Narodnog odbora i prenoćio kod Ahmed efendije Svrze.²⁵

Nezir efendija Skaljo²⁶, sadašnji vidija šerijata (?) i Risto Hadži-Damjanović poslani su u predjele Glasinca i Rogatice da pobune tamošnje muslimane i hrišćane.

14. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 38.

15. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 31 — »Kršćani koji su dotada nosili evropsko odijelo, zamijenili su ga narodnim, da ne pobuduje negodovanje novih vlastodržaca. Po nalogu nove vlade celat je vikao po carsiji da svaki nosi narodno odijelo.»

16. H. Kreševljaković: Sarajevo, Hadži Loje, str. 104—113.

17. H. Kreševljaković: Sarajevo, Muhamed ef. Hadžijamaković, str. 77—83.

18. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 30, bilješka 6.

19. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 30, bilješka 10; Skarić: Sarajevo, str. 255.

20. Član izvršnog odbora Narodne vlade, Skarić: Sarajevo, 278.

21. Skarić: Sarajevo, 279.

22. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 33 — »Narodni odbor nastavio je vrlo živo sakupljati novac i druge potrebe za vojsku. Ovim su naročito bili pogodeni bogati Jevreji, jer se od njih nije tražilo da se upisuju u narodnu vojsku.»

23. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 70, bilješka 15. Po službenom kalendaru »Salnam« za 1295. god., posljednje gradsko zastupstvo koje je zatekla okupacija bilo je sastavljeno ovako: načelnik: Ragib ef. Čurčić; vijećnici: Nezir ef. Zildžić, Petraki ef. Petrović, Mulaga Merhemid, Ahmed ef. Svrzo, Vejsilaga Svrzo, Hadži Ahmedaga Kajmak, Muhamedaga Kumašin, Mustafa Duranija, Mehmedaga Hidžikapetanović i Jovo aga Tasovac. Nije isključeno da je ovo gradsko predstavništvo postojalo prije izbijanja ustanka u Sarajevu i formiranja Narodne vlade. Gradsko predstavništvo koje je formirano za vrijeme nemira nije priznavano. General Filipović je imenovao novo predstavništvo neposredno po zauzimanju Sarajeva.

24. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 18, bilješka 17.

25. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 25, bilješka 25: Svrzo je bio bimbasha narodne vojske, gradski vijećnik i član raznih korporacija.

26. Nezir ef. Skaljo je bio vrhovni šerijatski sudija i gradonačelnik Sarajeva od 1899. do 1905. g. T. Kruševac: Sarajevo pod austro-ugarskom upravom, Sarajevo, 1960, str. 64.

Ragib efendija Čurčić bio je poslan kao kadija u Fojnicu.²⁷

4. avgusta 1878. g. — Narodni odbor (der grosse Rath) naredio je Blagoju Samoukoviću da sa jednim naoružanim muslimanom pobuni narod u okolini Sarajeva bez razlike vjere.

Kosti Rosikoviću(?) je bilo naredeno da ide sa pljevaljskim muftijom u Donju Tuzlu, a mjesto njega je otišao Unčo Đikadija od koga je dobio 80 austrijskih dukata i dobro osedlanog konja na poklon.²⁸

Hadžijamaković je otišao u Vranduk da preuzme komandu nad trupama.

5. avgusta 1878. g. — Danas je bila objavljena proklamacija zamjenika kadije, Sulejmana Sirije.²⁹

Komandant Smail-beg Taslidžak otišao je danas sa 40 konjanika i sa Avakumom Avaku moiri (Avakumović?), Ristom Vukovićem (Kolagjo) i Jovom Skarićem u Klokote. Kad je stigao na Kobilju Glavu, komandant je saznao da su turske trupe potpuno potučene kod Varcar Vakufa (Mrkonjić-Grad), te je naredio povlačenje u Klokote. Ovu naredbu nisu poslušale redovne trupe, nego su hitno otišle putem koji vodi u Foču. Smail-beg sa ostalima vratio se u Klokote.

6. avgusta 1878. g. — Jovan Vlačić i Spasoje Polić bili su poslani sa dva naoružana muslimana u opštine u okolini Sarajeva da narod pripremaju na ustanak kojim je trebalo da rukovode, zatim da rekviriraju konje i volove za razne Transporte.

Narodni odbor je telegrafisao visokoj Porti da su austrijske trupe već prešle bosansku granicu, da Bosna ne može pružiti otpor sa neznatnim raspoloživim snagama i moli za pomoć, jer je austrijska vojska brojna i snabdjevena dobrim topovima.³⁰

27. Ragib ef. Čurčić je bio gradonačelnik Sarajeva neposredno pred okupaciju, Kreševljaković: Sarajevo, str. 32, bilješka 18.

28. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 40, bilješka 38. Unčo Naumović je bio zamjenik (bedel) Koste Rosikovića. Očevidno je krivo uneseno ime srpskog bogatog trgovca koji mjesto sebe šalje zamjenika u pratnju muftije Šemsikadića.

29. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 43. Druga proklamacija je obnarodovana 8. avgusta, po kojoj je trebalo u gradu zavesti red i sigurnost. Nije isključeno da je to proklamacija Sulejman Sirije.

30. Državni arhiv u Beču, Politisches Archiv, Türkei, Liasse VI, Fasz. XII/229, **Streng geheim**. Grof Ziči Andrašiju, Carigrad, 9. avgusta 1878. Prelazak austrijskih trupa preko Save i njihovo dalje prodiranje u Bosnu izazvalo je u Bosni, kao i u Carigradu vrlo mučan utisak. I pored činjenice da je Turska vlada pristala na odluke Berlinskog kongresa uz koncesiju da je okupacija privremnog karaktera i da je sultan suveren Bosne i Hercegovine, sultan i većina članova njegove vlade su se kolebali i pokušavali da traže intervenciju evropskih sila da se okupacija odgodi dok se u detaljima o sprovođenju okupacije ne dogovore Turska i Austro-Ugarska. U Carigradu se očekivao otpor muslimana i Srba okupaciji. Iz ovog izvještaja uzimam sljedeći pasus: »Der Sultan machte Safvet Pascha eine schreckenderregende Schilderung über die Qualen und Katastrophen, die im Falle eines Einmarsches fernder Truppen den beiden in Frage stehenden Provinzen in Aussicht stünden. Er sprach ihm von der bis an den Fanatismus grenzenden Liebe, Hingebung und Anhänglichkeit an Allerhöchst siene Person, der in den besagten Provinzen wohnhaften muselmännischen Bevölkerung, die es vorziehen werde, sich bis auf den letzten Mann lieber tödten zu lassen, als ihr Haupt unter das Joch eines fremden und das noch dazu christlichen Herrschers zu beugen; dass die Anhänger der orthodoxen Religion die österreichische Regierung hassen und verabscheuen und schon aus diesem Grunde bereit seien, in der Vertheidigung ihres Landes der muselmännischen Bevölkerung sich anzuschliessen.

7. avgusta 1878. g. — U Sarajevu je objavljeno da je zakon šerijata stupio na snagu danom objavljivanja, a građanski zakon je time stavljen van snage.³¹

Da se narod uvjeri, bile su odmah protjerane iz Sarajeva sve prostitutke, jedan hrišćanin i jedan musliman bili su kažnjeni tjelesnom kaznom (dobili su batine po stražnjici). Između ostaloga, objavljeno je da će onaj koji baci i najmanji komadić papira na ulicu, biti najstrožije kažnjen.³²

8. avgusta 1878. g. — Anton Eftanović (Jeftanović) bio je postavljen od Narodnog odbora za zamjenika Hadžijamakoviću i naređeno mu je da u tom svojstvu ode u Klokote. Jeftanović zbog bolesti nije mogao da udovolji ovom naređenju te je poslao kao zamjenika svoga sina Kostu.³³

Danas je dobio Narodni odbor telegram od sultana, u kome je stanovništvu Bosne savjetovano da izbjegava svako prolijevanje krvi i da dozvoli da austrijska vojska uđe mirno, pošto se u Carigradu radilo na tome da se u Beču nastoji da se odustane od okupacije. U istom telegramu je savjetovano muslimanima da pošalju deputaciju austrijskom vojnom komandantu da ga zamoli da obustavi napredovanje dok se Porta s Bečom ne sporazumije.³⁴

9. avgusta 1878. g. — Narodni odbor, u punom sastavu, odlučio je da sutra pošalje vojnom komandantu Filipoviću deputaciju koja se sastoji od sljedećih ličnosti: Hafiz-paša, Fehim efendija Alikadić, Ali-aga Hadžikape-tanović, Hadži Avdija Halač, Demetrije Jeftanović, Risto i Jovo Besara, Pero Sadžija i Salemon Saloma. Deputaciju je trebalo da generalu Filipoviću uruči sultanov telegram i da ga moli da obustavi napredovanje trupa i dalje ne kreće dok se dvije vlade ne sporazumiju u pogledu okupacije.³⁵

Pošto je Hafiz-paša otišao s deputacijom u Zenicu, odredio je da ga zastupa za vrijeme njegova odsustvovanja Fadil-paša.³⁶

10. avgusta 1878. g. — Deputacija je otišla u Zenicu.³⁷

31. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 34 — »30. srpnja u 6 sati ujutro posjetio je Hadži Lojo generalnog konzula Vasića... Tom prilikom je rekao Hadži Lojo da oni (narod) hoće da u buduću ne bude drugog poreza osim desetine i glavarine za kršćane i jevreje, da se stalna vojska ukine i da oni neće priznavati drugog zakona osim Kurana... »Ja sam danas gospodar u Bosni, begovi i odličnici nisu ništa.«

32. Aufzeichnungen..., »In der Stadt Sarajevo wurde publiziert, dass das Gesetz des Serijats mit dem Tage der Publication in Wirksamkeit tritt, dagegen das Kanon ausser Kraft gesetzt wird.«

Um das Volk zu überweisen, wurden sogleich sämtliche liderliche Dirnen aus Sarajevo verjagt, ein Christ und ein Mohamedaner mit einer Leibesstrafe belegt (sie erhielten nämlich Stockstreich auf die Fusssohlen). Unter anderen wurde auch publiziert, dass derjenige, welcher das kleinste Papierstückchen auf der Gasse fallen lässt, strenge bestraft werden wird.«

33. Antonije Jeftanović, zvaní Antonači, porijeklom je Grk, imao je u Sarajevu han koji se po njemu zvao Antonijin han. H. Kreševljaković, Hanovi i karavansaraji, Sarajevo 1957, str. 84.

34. RAB, Careva vojna kancelarija, No 69—1/30—57. Telegram gen. Filipoviću od šefa Careve vojne kancelarije, generala Beka, Beč, 13. VIII 1878. »Laut heutigen Telegramms des Botschafters Gf. Zichy hat Safvet Pascha demselben mitgetheilt, dass das in Sarajevo von der Bevölkerung eingesetzte Regierungscomité, den von ihm ernannten Gouverneur Hafiz Pascha beauftragt habe, dem österreichischen Kommandanten entgegen zu eilen und diesen um Milde und Nachsicht für die Bevölkerung zu bitten.«

35. H. Kreševljaković: Sarajevo, 43—44. Po podacima koje donosi anonimni policijski činovnik, sastav deputacije generalu Filipoviću je veći od onog koji donosi Kreševljaković.

36. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 38, bilješka 36. Fadil-paša je trebalo da uplati ratnog poreza 150.000 groša.

37. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 44.

11. avgusta 1878. g. — Muslimani lutaju sokacima Sarajeva vičući i pitajući zašto Hadži Lojo ne razvije prorokovu zastavu, zašto njegova čuvana hrabrost ne dolazi do izražaja i zašto ne ide protiv austrijskih trupa. Na to se Hadži Lojo našao prisiljenim da ide u borbu. Sa svojih 12 krvožednih razbojnika (od kojih je jedan ubio tamo dolazećeg mirnog putnika po imenu Sokuića) došao je na Ilidžu i htio (Hadži Lojo) zapaliti Fadil-pašinu kuću. Odatle je krenula četa do Kiseljaka, gdje je Hadži Lojo počinio više pakosnih djela i zatim se opet vratio u Sarajevo.³⁸

12. avgusta 1878. g. — Zamjenik valije Fadil-paša predložio je Narodnom odboru da se napusti planirani otpor i da se Austrijanci puste da mirno uđu, čime bi u zemlji uspostavili tako potreban mir i red. Fadil-paša je bio potpomognut od nekih članova Narodnog odbora, ali ipak nije mogao s predlogom prodrijeti, pošto je u Sarajevu brojno prikupljena svjetina bila raspoložena za pljačku i prema tome je bila protiv svakog uvođenja zakona.³⁹

13. avgusta 1878. g. — Danas se nije ništa značajno dogodilo. Sve se nalazilo u napregnutosti i strahu očekujući sa nestrpljenjem rezultat deputacije. Građanstvom je zavladao veliki strah, pošto su naoružane skitnice počele da uzimaju prijetee držanje.⁴⁰

14. avgusta 1878. g. — Na današnju sjednicu Narodnog odbora bili su pozvani svi muhtari i knezovi da se savjetuje i odluče da li treba da se predaju ili da se dade tvrdokoran otpor. Fadil-pašina namjera je bila osujećena. Zatim je održana tajna sjednica.⁴¹

15. avgusta 1878. g. — Predmet današnjeg savjetovanja bili su zločini koji su Hadži-Loji upisivani u grijeh. Na predlog Fadil-paše bio je Hadži Lojo jednoglasno osuđen na smrt. Hadži Lojo je bio pozvan u konak od strane Hadži-Avdije, i pošto je uvidio da je ovdje otpor nemoguć, pokorio se i pošao naoružan. Penjući se uz stepenice ranio se na neobjašnjiv način. Ovim se poslužio da bi izbjegao kaznu, što mu je i pošlo za rukom, jer je sjednica zaključena i prisutni narod se razišao.⁴²

16. avgusta 1878. g. — Deputacija se vratila iz Zenice, odlučno odbijena od glavnog zapovjednika, i saopštila je stanovništvu da austrijski vojni komandant nije htio da uzme do znanja njegovu molbu u pogledu obustavljanja napredovanja i odustajanja od okupacije i da je, naprotiv, izjavio da će narednja dobijena od svoje vlade tačno i strgo sprovoditi i niko se ne može usuditi da se tome suprotstavi.

Na ovu vijest Fadil-paša je ponovo predložio da se Austrijancima ne suprotstavljaju, ali ni ovaj put nije postigao nikakav rezultat.

Višegradski kordonski bataljon je otputovao danas cestom koja vodi u Visoko.

38. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 46.

39. U Narodnom odboru postojala je jedna struja raspoložena da ne pruži otpor austrijskoj vojsci. U tome se isticao Fadil-paša Šerifović.

40. Građanstvo se bojalo pljačkanja siromašnijih slojeva gradskog stanovništva koje je predvodio Hadži Lojo.

41. Prvi put se u izveštajima spominju muhtari i knezovi koji je trebalo da se savjetuju sa Narodnim odborom o otporu koji se imao pružiti Austrijancima. Fadil-pašin pokušaj nije uspio.

42. Kreševljaković spominje da je kadija izdao osudu da se Hadži Lojo ubije (Sarajevo, 46). Uticaj Fadil-paše Šerifovića na odluku da se likvidira Hadži Lojo je očevidan. U dokumentu je jasno utvrđeno da je Narodni odbor osudio Hadži-Loju na smrt. To se vidi i iz drugih dokumenata koji govore o Hadži-Loji.

43. RAB, Nr. 204/1 1878. Extrablatt Wien. »Philipovic erklärte, sich keinerlei Verhandlungen einzulassen, Sarajevo besetzen, findet er Widerstand werden noch Generationen Jahren denken.« RAB, No 69 — 1/30 — 69 — Careva vojna kancelarija. Filipović Beku, 15. VIII 1878. — Ich erwiderte: Die Okkupation Bosniens und der Hercegovine erfolgt über einstimmigen Beschluss der Grossmächte welchem die Pforte beigestimmt und könne ich es nicht

17. avgusta 1878. g. — Sinoć se pronijela vijest u Klokotima i drugim ustaničkim logorima da austrijska vojska napreduje poput divlje bujice i da nikakva snaga nije u stanju da je zadrži. Na to su ustanici napustili položaj kod Klokota i Kiseljaka i bježali prema Sarajevu.

18. avgusta 1878. g. — Danas vlada užasna uzbudenost među građanstvom. Pronijela se vijest da se namjerava dozvoliti miran ulazak Austrijancima.

Narodni odbor drži sjednicu. Hafiz-paša je sa svojim adutantima otišao u austrijski logor kod Visokog. Topovi su bili razmješteni na raznim tačkama.⁴⁴

Oko četiri sata poslije podne naredio je komandant artiljerije Nako Ahmed efendija, u saglasnosti sa Hadžijamakovićem i Avdom Jabučicom, da 3 do 4 topa pucaju u pravcu Sarajevskog polja. Hafiz-paša je, još usput, naredio preko svog adutanta da se odmah kanonada obustavi.⁴⁵

U 7 sati naveče proleter i stranci su došli do uvjerenja da nisu u stanju pružiti otpor, prikupili su se i zaključili da zapale Sarajevo, da ga

als wahrscheinlich annehmen dass ihnen dies, wenn auch nicht offiziell, so doch in anderen Weise auch zur Kenntniss gelangt sei. Die Anrufung der intervention Englands sei gegendstandslos, weil ja England in erster Reihe die Okkupation befürwortet habe. Als Soldat an Befolgung erhaltener Befehle gewöhnt, werde ich fortmarschieren und Sarajevo binnen wenigen Tagen besetzen. Ich forderte sie auch die von hier mitzunehmende Proklamation zur allgemeiner Kenntniss zu bringen und im Sinne derselben die Bevölkerung zur Ruhe und Ordnung zurückzuführen.

Ich wünschte der weiterer Gefährdung von Menschenleben meinen erhaltenen Befehl und mienen Zweck zu vollziehen, werde aber, falls diese meine friedliche Absicht nicht erkannt werde, jeden Widerstand zu brechen wissen. Ein Brechen das nur mit Bedrohung des Lebens vieler eher möglicherweise auch klarschiediger verbunden eher sein könne. Ein Widerstand wo immer meine überwältigende Kraft entgegen gesetzt wäre daher Wahnsinn, ein Verbrechen. Hafiz Pascha dem ich diese Ansprache in französicher Sprache wiedergab, nur von mir im verbindlichster Weise gefragt würde was er weiters vorhabe, ob er nach Constantinopel oder in Sarajevo zurückzukehren vorhabe, erwiderte, er müsse nach Sarajevo zurückkehren, weil er hiefür seinen Schwager als Geisel in den Händen der Revolutionäre zurückgelassen habe. — Telegram upućen iz Zenice, 13. avgusta 1878.

44. RAB. Careva vojna kancelarija. Telegram Filipovića, No. 262/8 1878. Filipovićevo mišljenje o ulozi Hafiz-paše:

»Hafiz-Pascha hat sich schon am 18. Abends im Bivak zu Blažuj gestellt.

Die Rolle die dieser General, zweifels ohne im Auftrage seiner Regierung, gespielt, liegt nun offen zu Tage. Demselben muss entschieden die Hauptschuld die Bewegung hervorgerufen und die Insurgenten mit Waffen und Munition versehen zu haben zur Last gelegt werden.

Die Vertreibung des Vali ist indirekt sein Werk, worauf er sich durch den berühmten Hadži Loya willig zum Gouverneur ernennen liess. Dies wurde mir übereinstimmend von glaubenwürdigen Seite versichert.

Auch gegenwärtig will er sich noch nicht mit dem Gedanken vertraut machen, dass seine Rolle ausgespielt ist, versucht er leitenden Einfluss zu gewinnen.

Diesen Mann aus der Hauptstadt der insurgierten Provinz zu entfernen ist absolut nothwendig, daher ich denselben am 22. unter Begleitung eines Offiziers und einer von Etappe zur Etappe abzulösenden Kavallerie Escorte ans Festungs-Commando Brod mit dem Auftrage sende, denselben bis zum Einlangen hoher Weisungen zu internieren. Bitte diesem Festungscommando die auf die Aufnahme und Weiterbeförderung Hafiz-Paschas bezugnehmenden Weisungen-insbesonders hinsichtlich dessen Allimentation — bekannt geben zu wollen. — Sarajevo, 20. VIII 1878.

45. II. Kreševljaković: Sarajevo, str. 88-91 o A. Jabučici.

opljačkaju i da zatim odstupe prema Foči. Sprovođenje ovog plana osujetilo je naoružano građanstvo u Sarajevu.⁴⁶

Od 2. avgusta 1878. g. do razbijanja ustanika kod Klokota svakodnevno su slana odjeljenja ustanika u raznim pravcima protiv Austrijanaca.

19. avgusta 1878. g. — Austrijske trupe su nadirale i Sarajevo je bilo zauzeto na već poznati način.⁴⁷

II

IZVJEŠTAJ KRALJEVSKOG ENGLESKOG KONZULA NJEGOVOJ VLADI^{47a}

3. avgusta 1878. g. — Kada se približio utvrđeni termin za početak operacija protiv Austrijanaca, bilo je u početku malo oduševljenja. Azijske trupe su stavljene u prvu liniju, a pošto su bile lišene svojih komandanata, pokazivale su veliko nezadovoljstvo. One nisu imale oficira iznad ranga južbaše (kapetana), prujaga, šatora, ničega što je na maršu neophodno.

U srijedu ujutro jahao je kroz grad neki Rizvan-beg⁴⁸, jedan od onih koji su podstrekavali na revoluciju, grdeći narod zbog malakslosti; najednput je u nastupu bjesnila isukao saolju i ubio tri covjeka: jednog zaptiju, jednog pravoslavnog sveštenika i njegova necaka. Piva dvojica, kako se pričalo, podlegli su ranama.

Otada su učinjeni veliki napor i da se poveća vrenje u narodu, i telegram koji je stigao iz Banje Luke, a koji je prikazao okupaciju ovog grada na taj način da se namjera aneksije nije krivo shvatala bio je objavljen da posluži kao podsticanje za otpor.

Juče i danas napustile su grad znatne »bande« naoružanih ljudi da krenu u Travnik, Visoko i Vranduk. Do ovog časa otišao je iz sarajevskog kadiluka (distrikta) otpornike 5000 ljudi. Kakav će otpor pružiti, teško je unaprijed reći.

Nema nikakve organizacije koja je stalna, nikakvih mjera za redovno i stalno snabdijevanje trupa, nema operacionog plana i, uostalom, nikoga kome je povjerena vrhovna komanda. Jos uvijek svaka mala grupa radi potpuno na vlastitu odgovornost.

Oprkos svemu tome pretpostavlja se da će Austrijanci djelovanjem ovih neregularnih snaga biti jako zadržani, mada one ne predstavljaju nikakvu veću opasnost, i što Austrijanci budu duže oklijevali, tim će biti stvoren veći otpor.

Teško se može posumnjati da bi Austrijanci da su snažno upali prije 14 dana ili tri sedmice i isto tako napredovali naišli samo na beznačajan otpor.

46. RAB, Careva vojna kancelarija, No. 266, 8, 1878, telegram Filipovića, Sarajevo, 21. avgusta 1878:

»Uebereinsummende Kundschaftsnachrichten besagen, dass die Führer der bei Sarajevo geschlagenen und versprengten insurgentenhauen theils ins Sprezzathal, theils ins Sandschakal Novi-bazar sich begaben zu dem Zwecke, um die gegen Fmit Szapary techuenden Kräfte, aber auch anderseits aus Novi-bazar frische Zuzüge regulären Militärs zu Wiedereroberung Sarajevos.«

47. H. Kreševljaković, Sarajevo, str. 49 — »Narodna vlada je postojala dvadeset i dva dana. Za to vrijeme nije niko nikog ni prstom takao, a isto tako nije se dirao ni u čiji privatni imetak. Omladnja ljudi su nocu stražarili po gradu i okonci i nijesu ovu službu povjeravali sumnjivim elementima. Osobito se pazilo i čuvalo one mahale i čaršija gdje su kršćani i jevreji stanovali i svoje radnje imali, da im ne bi ko šta na žao učinio.«

47a) Oupravnik poslova engleskog konzulata u Sarajevu bio je Eduard Freeman (VI. Skarić: Sarajevo, str. 277).

48. H. Kreševljaković, str. 12, bilješka 11: »On je nedaleko stare Careve čuprije izranio sabljom svoga pašanca Nuragu Kramarevića jer se nije htio priključiti pokretu.«

Hrišćani, katolici kao i pravoslavni, pa čak i Jevreji, bili su naoružani, i više malih četa (bandi) već je otišlo s muslimanima (die Türken). Ovi su se pokorili naredbama samo iz straha od vjerovatnih posljedica, ali je sigurno da se neće boriti.

Izgleda čudnovato da su se muslimani dali tako lako obmanuti.

Zasada se teško može govoriti o bilo kakvom autoritetu ili vladi. Hafiz-paša je samo po imenu valiija, a Narodni odbor koji se sastoji od građana vodi poslove, ali je i on bez moći.

U cjelini vlada čudna tišina u gradu, što se bez sumnje ima pripisati činjenici da je veliki dio muškog stanovništva odsutan. Isto tako u gradu nema vojske, izuzev policije, koja je od strane Hafiz-paše, odmah na izbijanju nemira, dodijeljena raznim konzulatima, naravno sa pristankom stanovništva.

Tumaram slobodno po gradu bez pratnje, pa čak i bez moga kavaza, i ne doživljam ni sa jedne strane bilo kakvog napastovanja ili dosadivanja. Svi Evropljani, izuzev konzula, napustili su grad ili su se zaključali u svojim kućama.

Nikome više nije bilo dopušteno da nosi evropsko odijelo. Činovnici, oficiri, uglavnom svak, izuzevši konzule, bogat ili siromašan, hrišćanin ili musliman, morao se služiti samo narodnom odjećom.⁴⁹

Muslimanskim ženama je bilo zabranjeno da nose »carigradske feredže«. Isto je to važno za suncobran i evropsku obuću. Žene se moraju pokrivati i odijevati prema običaju koji vlada u zemlji. Danas je obnarodovana »obijava« po kojoj će se ubuduće vladati prema šerijatu ili vjerskom pravu. Tamnica je ukinuta. Jedan ubica je odmah ubijen, a jedan kradljivac je kažnjen odsijecanjem ruke.⁵⁰

U stvari se pokušava da se preko fanatične i konzervativne partije zemlja dovede u položaj u kome je bila prije 30 godina, još prije nego što je njeno pokorenje sprovedeno od strane serdar Ekrem Omer-paše, prije zavođenje tanzimata, kada je savez (alijsa) ove zemlje s Portom postojao samo po imenu i kada su domaći begovi posjedovali isključivu vlast; feudalni sistem je bio u najljepšem cvatu.⁵¹

Ja sam stalno u čvrstom uvjerenju da je turska vlada dala prvi impuls otporu protiv okupacije od strane Austrije, pošto se na drugi način teško može objasniti nečuvan priliv oružja i municije. Čak sam bio svjedok da je više stotina sanduka municije bilo doneseno u grad i Vicomte du Halgouët, vojni

49. RAB. Bericht des königl. englischen Consuls: »Es ist Niemanden mehr gestattet europäische Kleider zu tragen. Beamte, Offiziere, überhaupt Jedermann, die Konsulen ausgenommen, reich oder arm, Christ oder Türke, muss sich der nationalen Kleidung bedienen.

Den türkischen Weibern ist verboten den »Constantinopler Ferredschat« zu tragen. Gleiches gilt bezüglich des Sonnenschirms und der europäischen Fussbekleidung, sie müssen sich verschleiern und entsprechend dem Gebrauche des Landes kleiden. Auch wurde eine »Kundmachung« heute veröffentlicht des Inhaltes, dass in Hinkunft das Land nur dem Scheriat oder dem religiösen Rechte nach regiert werden wird.«

50. Ibidem. — »Gefängniss wird abgeschafft, ein Mörder wird sogleich hingerichtet, ein Dieb büsst mit dem Verluste einer Hand etc.« Na dan prelaska austrougarskih trupa u Bosnu, 29. jula 1878. došlo je do raspuštanja hanšenika. »Taj dan pušteni su iz zatvora svi kažnjenici. I sam je Hadži Lojo s njih skidao okove, a oni su mu ljubili ruke, noge, bradu i čelo i klicali živio!« (Kreševliaković, Sarajevo, str. 33).

51. Ibidem. — »In der That wird durch die fanatische und konservative Partei der Versuch gemacht das Land auf jene Stufe zurückzubringen, welche dasselbe vor etwa 30 Jahren inne hatte, ehe noch dessen Unterwerfung durch den Serdar Ekrem Omer Pascha durchgeführt war, vor Einführung des Tanzimaths, als die Alliance dieses Landes mit der Pforte bloss dem Namen nach bestand und die einheimischen Begs die alleinige Macht im Lande besaßen, das feudale System in schönster Blüthe war.«

ataše kod francuskog poslanstva u Carigradu, koji je ovdje stigao na dan pobune, uvjeravao je da je između Mitrovice i Sarajeva susreo 400 konja s municijom koja je upućena prema posljednjem gradu, dok se u Mitrovici očekivalo još 32 željeznička vagona puna municije da se pošalju u Bosnu. Jedan tamošnji željeznički činovnik ispričao je pomenutom gospodinu da za vrijeme cijelog srpskog rata željeznica nije toliko mnogo municije prevozila kao, upravo, proteklih sedmica. Telegrafski vod je 30. jula poboljšan dok je poštanski saobraćaj sa Evropom potpuno obustavljen.⁵²

12. avgusta 1878. g. — Za vrijeme prošle sedmice nije popustilo nastojanje kolovoda muslimanske (turske) pobune da narod podstrekavaju da pruži otpor napredovanju Austrijanaca.

Hadži Lojo, čiji su vlast i uticaj neograničeni, bio je neumoran u svojim nastojanjima i sigurno je da nije bilo njegova prisustva, ne bi se ni četvrti dio ovdašnjih ustanika digao na otpor.

Veliko i malo, bogato i siromašno, bilo je prisiljeno da se spremi i da ide protiv neprijatelja.⁵³

General Ismet-paša⁵⁴, đumrukčija ili šef carinskog odjeljenja, nadšumar-inspektor i mnogi drugi nosioci visokih položaja bili su prisiljeni da nose bosanska odijela i da služe u vojsci kao obični bašibozuci. U slučaju protivljenja moglo bi ih stati života.

To je bila stvarno strahovlada. Velike novčane kontribucije bile su nametnute stanovništvu. Jevrejskoj opštini je bilo nametnuto da plati 800.000 pijastera. Jedan hrišćanski trgovac koji je bio pozvan da sarađuje, propustio je da doprinese dizanju hrišćanskog stanovništva, bio je osuđen da plati 15.000 pijastera. Jednom riječi, svak je morao, pod jednim ili drugim izgovorom, da položi novčanu sumu.

Izgleda da su Bosanci, kako ranije tako i sada, pružili Austrijancima slab otpor, ali polagano napredovanje Austrijanaca umanjuje njihov ugled u očima kako prijatelja, tako i neprijatelja.

Azijske trupe, kojima su bili povjereni najvažniji položaji, držale su se vrlo dobro kod Jajca i Maglaja i pretrpjele su velike gubitke, ali im ipak nije od ovdašnjih muslimana (von der Seite der hiesigen Türken) pružena podrška.

Pomenute trupe odbijaju da se dalje bore i za posljednja tri dana više hiljada je prošlo dijelom kroz grad a dijelom se povuklo preko planina u Sjenicu.

Posljedica turskog poraza kod Jajca bila je u tome što su Austrijanci, kako izgleda, imali da zauzmu Travnik 10. avgusta, pošto su stanovnici ovoga grada najodlučnije odbili da pruže pomoć Sarajevu.

52. Ibidem. — »Ich bin stets der festen Ueberzeugung, dass die türkische Regierung den ersten Impuls zum Widerstande gegen die Okkupation von seite Oesterreichs gab, da schwerlich auf andere Art der unaufhörliche Nachschub von Waffen und Munition seine Erklärung findet. Ich selbst war Zeuge, dass mehrere Hundert Kisten Patronen in der Stadt gebracht wurden und der Vicomte du Halgouët, Militär-Attaché bei der französischen Gesandtschaft in Constantinopel, welcher am Tage der Erhebung hier anlangte, versicherte zwischen Mitrovicza und Sarajevo 400 Pferdeladungen Munition, nach letzterem Orte instradirt, begegnet zu haben, während in Mitrovicza noch 32 Eisenbahn-Waggons voll Munition der Absendung nach Bosnien warteten. Ein dortiger Bahnbeamte erzählte genannten Herrn, dass während des ganzen serbischen Krieges, die Bahn niemals so viel Munition beförderte, als gerade die letzverflossenen Wochen.«

53. Ibidem. — »Hadschi Loya, dessen Macht und Einfluss unbegrenzt ist, war unermüdlich in seinen Bestrebungen, und es ist gewiss, wäre es nicht durch seine Gegenwart gewesen, nicht der vierte Theil der hierortigen Insurgenten hätte sich zum Widerstande erhoben.

Hoch und nieder, reich und arm war gezwungen sich zu rüsten und dem Feind entgegen zu geben.«

54. H. Kreševljaković: Sarajevo, str. 11, bilješka 8.

Stalno postaje jasnije da austrijskim trupama ne bi nigdje bio pružen otpor kad ne bi emisari iz Sarajeva podbadali stanovništvo zemlje. Primjenjuju se sila i prijetnja da se narod digne na ustanak, a češće su ubijani turski oficiri i emisari.

Četvrtoga avgusta došao je telegram iz Carigrada sa zahtjevom narodu da se ne odupire okupaciji zemlje od strane Austrije. Hafiz-paša je naredio da se ovaj telegram objavi. Time je stavljena do znanja Portina naredba onima koji su u svoje ruke uzeli vođenje javnih poslova; ovi su se izjasnili da zbog časovite uzbuđenosti naroda ne mogu preduzeti bilo kakve korake.⁵⁵

Šestoga avgusta došao je drugi telegram od Perte koji je javljao da je sultan duboko dirnut zbog mnogog prolijevanja krvi u Bosni i da je molio englesku kraljicu za intervenciju. Hafiz-paši je naredeno da se odmah uputi u austrijski glavni stan, da o ovome obavijesti generala Filipovića i da ga učini odgovornim za dalje prolijevanje krvi.⁵⁶

Hafiz-paša, koji je u suštini bio pripravan da izvrši svoju misiju, bio je od naroda spriječen. Ipak je juče krenuo u pratnji jedne deputacije građana, koja se sastojala od dva muslimana, dva pravoslavna hrišćanina, jednog katolika i jednog Jevrejina, u Busovaču da pregovara sa Austrijancima.

S druge strane je Hadži Lojo, koji se poslije dvodnevnog boravka na Kiseljaku ovdje vratio, učinio nove napore da narod održi u borbi protiv carskih trupa koje nadiru. Ipak ne mislim da će njegovi napori dati rezultate.⁵⁷

Posljednjeg dana vraćali su se kući ustanici, jedni za drugim, ćutke, i više ne uzimaju dobrovoljno oružja.

Ovo je dalo povoda kolovodama da danas objave da će svi kao upisani ratnici koji se ne vrate do sutra u svoja odjeljenja biti strijeljani, osim toga stavili su van zakona svakog koji bude pokušao da izigra ovu naredbu.

17. avgusta 1878. g. — Hafiz-paša i pomenuta deputacija vratili su se 14. o. mjeseca iz austrijskog glavnog stana u Zenici. General Filipović je izjavio da ne može postaviti uslove, nego ima po carskom naređenju da okupira Bosnu i namjerava da ovo naređenje izvrši. Njegov pohod na Sarajevo ništa neće zadržati. General je dodao da je bio dobro informisan o događajima u Sarajevu i pričao je deputaciji o masakru jednog austrijskog konjičkog odjeljenja kod Maglaja.⁵⁸

55. RAB, Bericht des k. eng. Consuls... »Am 4. dieses Monates kam ein Telegramm aus Constantinopel mit der Aufforderung an das Volk sich der Okkupation des Landes von Seite Oesterreichs nicht zu widersetzen. Hafiz Pascha unterliess die Veröffentlichung dieses Telegrammes, er brachte es nur zur Kenntniss Jener, welche die Leitung der öffentlichen Angelegenheiten in ihre Hand genommen hatten, jedoch dieselben erklärten in Folge der augenblicklichen Erregtheit des Volkes keinerlei Schritte zu können.«

56. Ibidem. — »Am 6. dieses Monates kam ein zweites Telegramm von der Pforte, des Inhaltes, dass der Sultan tief betrübt über das viele Blutvergiessen in Bosnien, die Königin von England um deren Intervention bat. Hafiz Pascha war darin beordert worden sich sofort in das österreichische Hauptquartier zu begeben um hier von Feldzeugmeister Philipovic in Kenntniss zu setzen und für alles weitere Blutvergiessen verantwortlich zu machen.«

57. Ibidem. — »Dies veranlasste die Rädelsführer heute zu verkünden, dass Alle als Combattant Verzeichnete, welche nicht bis morgen zu ihren Abteilungen zurückkehren, erschossen werden, ausserdem erklärten dieselben Jeden für vogelfrei, der diesen Befehl zu umgehen suchen wird.«

58. Ibidem. — »Hafiz Pascha und die erwähnte Deputation kehrten am 14. dieses Monates aus dem österreichischen Hauptquartier in Zenica zurück. Feldzeugmeister Philipovic erklärte nicht in der Lage zu sein Bedingungen stellen zu können, sondern er habe den kaiserlichen Befehl Bosnien zu okkupieren und beabsichtige diesen Befehl auszuführen; Nichts werde seinen

General Filipović je završio govor prijetnjom: u slučaju da još jedan metak bude ispaljen na njegove trupe, odgovornost za sve što se do sada dogodilo u zemlji prenosi na Sarajevo, i tako će se osvetiti gradu da će se još vijekovima o tome govoriti.

Bez obzira na to, premda se deputacija osvjedočila o beskorisnosti daljeg otpora, što se ona javno ne usuduje da kaže, ipak su pobunjenici pokušali — otprilike oko 5000 ljudi — da spriječe prodiranje Austrijanaca kod Klokota, mjesta između Busovače i Kiseljaka. Ovu poziciju su juče rano s lakoćom zauzele carske trupe. Cijelu noć su pristizali ovdje bjegunci.

Sinoć je bilo dogovoreno da se u okolini Sarajeva pruži posljednji pokušaj otpora Austrijancima, ali izgleda da je ovaj plan trebalo jutros da bude napušten. Avangarda austrijske vojske nalazi se sada 12 milja udaljena, na početku sarajevske ravnice.

Velika panika zavladała je danas stanovništvom Sarajeva, pošto se ono bojalo, prvo, pljačkanja grada od strane razbijenih bašibozuka koji su bježali, drugo, juriša Austrijanaca koji su nadirali. Više stanovnika napustilo je grad, dok su drugi krenuli iz donjeg grada sa cjelokupnom pokretnom imovinom u više i nepristupačnije dijelove. Neki od ovih muslimana (Einige dieser Türken) dolazili su i pitali su me šta je bolje, na što sam pokušao da ove uvjerim da se ne bi imali čega bojati kad bi napustili svako neprijateljstvo i mirno ostali u svojim kućama, da će biti kažnjeni samo oni koji su uzročnici bune. Upozorio sam ih da je potrebno preduzeti mjere predostrožnosti protiv eventualne pljačke od strane njihovih zemljaka. Srećom bio je Hadži Lojo onemogućen da učini više zla.

Poslije podne, 13. avgusta, namjeravao je Hadži Lojo sa više svojih privrženika da zapali jedan han koji je od Sarajeva udaljen nekoliko milja, i tom prilikom je opljačkao nekoliko hrišćanskih seljaka i ubio jedno seljanče. Sljedećeg jutra došla je majka ubijenog u grad da se žali. Fazli-paša (Fadil-paša), koji je u odsutnosti Hafiz-paše vršio dužnost valiye, izjavio je da se Hadži-Lojini prestupi neće više trpjeti. Niko se ipak nije usudio da protiv Hadži-Loje nastupi neprijateljski, dok se nije javio jedan juzbaša (kapetan) »kordonskog alaja« ili bosanskog linijskog puka. Albanac po rođenju, da je pripravan u slučaju da mu se izda odobrenje donijeti Hadži Loju mrtva ili živa u konak.⁵⁹

Po dobijenom ovlaštenju krstarilo je pomenuti juzbaša sa 20 ljudi gradom da ostvari svoju namjeru. Hadži Lojo je ovo saznao i pošao dobrovoljno u konak. Na ulasku u dvorište konaka napunio je pušku-martinku, koju je u posljednje vrijeme stalno uza se nosio. Neizvjesno je šta je bila njegova namjera, ali vjerovatno je htio da svoj ugled ponovo uspostavi zastrašivanjem ili silom. Kada se penjac uz stepenice konaka, opalila je na neki način njegova

---

Marsch nach Sarajevo aufhalten. Er fügte noch hinzu, er wäre über das Vorgänge in Sarajevo stets wohl informiert gewesen und erzählte der Deputation auch das Massacre eines österreichischen Cavallerie-Detachements in Maglaj.

Feldzeugmeister Philippovic schloss mit der Drohung: fallnoch ein Schuss auf seine Truppen abgegeben würde, er die Verantwortung für Alles, was bis jetzt im Lande geschehen sei, auf Sarajevo übertragen und eine solche Rache an der Stadt nehmen werde, dass man noch nach Jahrhunderten davon sprechen werde.«

59. Ibidem. — »Fazli Pascha, welcher in Abwesenheit Hafiz Paschas die Gouvernerswürde bekleidete, erklärte die Ausschreitungen Hadschi Loyas nicht länger auftreten zu wollen. Niemand jedoch wagte gegen Letzteten feindselig auftreten zu wollen, bis ein Yusbaschi des Cordon Alai oder bosnischen Linien-Regiments, ein Albneser von Geburt, sich anheischig machte, im Falle ihm die Erlaubniss gegeben würde, Hadschi Loja todt oder lebendig in den Konak zu bringen.«

puška, metak je probio nogu u pregibu i razmrskao je. Na to je odnesen kući, gdje još leži.⁶⁰

Sumnja se u njegovo oporavljanje bez amputacije, na koju bi se operaciju teško sklonio.

22. avgusta 1878. g. — U nedjelju poslije podne stigle su austrijske trupe pred Sarajevo. Većina stanovništva bila je za momentanu predaju, i Hafiz-paša je opet krenuo u austrijski glavni stan da prenese ovu odluku generalu Filipoviću i da istoga zamoli da grad ne učini odgovornim za otpor koji su pružili neki fanatici uz pomoć ološa i gradskih skitnica. Hafiz-paša je ostao u glavnom stanu.⁶¹

U međuvremenu stigao je u Sarajevo kod Visokog potučeni Hadžijamaković sa znatnim brojem boraca i u društvu sa nekim Ahmet-efendijom Nakom založio je sav svoj uticaj da muslimane (die Türken) pokrene još jednom na ustanak. Na žalost, postigao je svoj cilj — kad su se u zoru 19. avgusta austrijske trupe približavale gradu, dočekanе su otporom, koji niko nije držao mogućim već ranije.⁶²

Oba izvora pružaju mogućnost da se rekonstruiše sa više sigurnosti neobično buran i po obrtima bogat period prošlosti grada Sarajeva za vrijeme kratkotrajne uprave Narodne vlade. I ono što je uradio Hamdija Kreševljaković, prikupljajući tradiciju koja je u njegovo vrijeme još bila živa, nije ipak bilo dovoljno da se u cjelni prikaže ovaj period. Zato su ovi dosad nepoznati istorijski izvori od neobične važnosti. Dublja analiza ovih izvora govori o klasnim suprotnostima koje su vladale u Sarajevu između bogatog građanstva i siromašnih gradskih slojeva. Izraz raspoloženja ovih nezadovoljnih masa bio je

---

60. Ibidem. — »Nach ertheilter, Vollmacht durchstreifte genannter Yusbaschi mit 20 Mann die Stadt sein Vorhaben zu bewerkstelligen. Hadschi Loja hatte dies in Erfahrung gebracht und begab sich nun freiwillig in den Konak; beim Betreten des Hofes lud er ein Martini-Gewehr, welches er in letzter Zeit stetst bei sich trug. Was hiebei seine Absicht war ist ungewiss, doch wahrscheinlich wollte er durch Einschüchterung oder einen Gewaltakt seine Autorität wieder herstellen. Als er die Stufen des Konaks hinaufstieg entlud sich auf irgend eine Art sein Gewehr, das Geschoss drang durch seinen Rist (Fussbeuge) und zerschmetterte den Fuss. Hierauf brachte man ihn nach Hause wo er noch liegt.«

61. Ibidem. — »Sonntag Nachmittag den 18. dieses Monates langten die österreichischen Truppen vor Sarajevo an. Die Mehrheit der Bevölkerung war für augenblickliche Uebergabe und Hafiz Pascha begab sich abermals ins österreichische Hauptquartier, diese Entscheidung Feldzeugmeister Philippovic zu überbringen und denselben zu bitten die Stadt nicht für den Widerstand, den einige Fanatiker mit Hülfe des Abschaumes der Vagabunden der Stadt geleistet, verantwortlich zu machen. Hafiz Pascha verblieb im Hauptquartier.«

62. Ibidem. — »Unterdessen langte der bei Vysoka geschlagene Hadschi Yamakovic mit einer beträchtlichen Anzahl Streiter hier an und im Verein mit einem gewissen Ahmet Effendi Nako verwandte er seinen ganzen Einfluss, die Türken zum nochmaligen Aufstande zu bewegen. Leider erreichte er sein Ziel, als bei Tagesanbruch des 19. dieses Monates die österreichischen Truppen gegen die Stadt vorrückten, begegneten dieselben einem Widerstande, den Niemand des Abends vorher für möglich gehalten hätte.«

Hadži Lojo. Za ocjenu Hadži-Lojine uloge ovi će izvori takođe dobro poslužiti.

Oba izvora, i onaj anonimnog policijskoj činovnika, kao i engleskog konzula, daju materijale za austrijsku tezu da je okupacija Bosne i Hercegovine i njeno vojno izvođenje došla u pitanje radom turske vlade, koja je sve učinila da organizuje otpor i da pomogne siromašne i nezadovoljne gradske mase Sarajeva i drugih gradova Bosne i Hercegovine. Pošto je izgubila diplomatsku bitku na Berlinskom kongresu, Turska je zaista nešto i radila da se okupacija Bosne i Hercegovine odgodi. Onim koncesijama koje je Andrašić pružio Karateodori-paši u Carigradu nisu bili zadovoljni, pa se pokušalo sa traženjem intervencije engleske kraljice, da se započeta okupacija obustavi dok se Austrija i Turska ne srazumiju o sprovođenju okupacije. Zato su i date instrukcije Hafiz-paši da ode u glavni stan generala Filipovića i da pokuša da se prodor austrijskih trupa prema Sarajevu zaustavi. Rezultat ove intervencije bio je negativan. I ono što donosi engleski konzul, kao i izvještaji koje je podnosio general Filipović Carevoj vojnoj kancelariji daju dovoljno podataka da se ocijeni uloga Hafiz-paše kao valije koji je na taj položaj došao voljom pobunjenog stanovništva. I to mišljenje je takođe imalo da potvrdi tezu o ulozi Porte u organizovanju otpora austrijskoj okupaciji.

Iako su oba izvora, uzeta u cjelini, neraspoređena prema pobunjenom stanovništvu, ipak se iz njih mogu crpiti važni podaci. O ulozi srpskog građanstva u organizovanju otpora daje šire i dosad nepoznate podatke anonimni policijski činovnik. Vidi se zajednička saradnja muslimanskog i srpskog građanstva na organizovanju otpora okupaciji. Engleski konzul je kritičniji i u ocjeni, izgleda, sigurniji kad tvrdi da je srpsko građanstvo pristupalo odbrani od austrijske okupacije sticajem okolnosti u Sarajevu, u strahu za svoje interese. Pomniji je proučavanje izvora govori o podijeljenosti srpskog građanstva u stavu prema okupaciji. Onaj dio srpskog građanstva koji je bio obuhvaćen nacionalnim organizacijama i aktivno još za vrijeme bosanskog ustanka radio za ujedinjenje Bosne i Srbije, bio je raspoložen protiv Austrije i u Sarajevu je radio na organizovanju otpora okupaciji. U takve istaknute pobornike otpora spadaju, pored nekih trgovaca, arhimandrit Sava Kosanović i Stevo Petranović. Većini srpskih trgovaca bilo je stalo da u gradu ne dođe do socijalnih nemira, pa je sa muslimanskim imućnijim građanstvom radilo na tome da se u gradu održi red, ali da se u kritičnim momentima ne zamjeri istaknutim vođama otpora.

Bogatiji muslimanski građani bili su za očuvanje reda, popuštali su pred pritiskom masa i učestvovali u davanju otpora, ali ne sa potrebnim oduševljenjem. Kad su izgledi za davanje otpora austrijskim trupama koje su nadirale prema Sarajevu bili minimalni, javilo se jako raspoloženje među istaknutijim muslimanskim feudalcima i bogatim građanima da se likvidira Hadži Lojo, koga su smatrali za vođu masa. U tome su i uspjeli, ali stvarni predstavnici otpora, Hadžijamaković i Kaučija, pružili su otpor u posljednjem času i tako onemogućili miran ulazak austrijskih trupa u grad.

Zapažanja engleskog konzula o karakteru i društvenom porijeklu struje koja je u muslimanskom građanstvu predstavljala otpor okupaciji, imaju nesumnjive tačnosti. Pokušalo se sa vraćanjem istorije na pozicije kakve su vladale u Bosni u prvoj polovini XIX vijeka. Ukidanje kanona, to jest građanskog zakonika, i zavođenje šerijata jasno govori o težnjama vodećih ljudi u događajima koji su se odigrali u Sarajevu neposredno pred okupaciju.

Priloženi izvori pružiće, nema sumnje, dragocjen istorijski materijal za prikazivanje i razumijevanje prilika u Sarajevu u avgustu 1878. godine.

RESUME

SARAJEVO EN AOÛT 1878

Pour connaître l'activité du gouvernement populaire à Sarajevo en août 1878 jusqu'à l'entrée de l'armée autrichienne dans cette ville, le 19 août, d'une importance primordiale pour la science sont les sources qui étaient inconnues et qu'on utilise dans cette étude. Les sources du pays et la tradition n'ont pu en tout répondre aux nombreuses questions qui sont étroitement liées à l'organisation de la résistance à l'occupation militaire de Sarajevo. Seulement après la connaissance des sources nouvelles, il devient possible de décrire avec plus de sûreté et plus définitivement le cours des événements et le caractère de la résistance contre l'occupation. Le rapport anonyme d'un employé de police, lequel on peut identifier en la personne du dr Kečet, présente les Evénements à Sarajevo depuis le départ du consul Vasić (le 31 juillet) jusqu'à l'entrée du général Filipović à Sarajevo (le 19 août). L'autre, non moins importante source, est le rapport du consul anglais à Sarajevo qu'il a soumis au gouvernement anglais à Londres et qui comprend le temps du 3 jusqu'au 22 août 1878. Les deux rapports ont une note commune qui consiste dans la tendance d'accuser la Grande Porte pour la résistance. On apprend de ces sources quelle était la structure de classe des habitants en révolte et qui étaient les couches qui dirigeaient les mouvements. Il est caractéristique que dans ces rapports il y a des données qui parlent de la participation des habitants serbes dans la résistance à l'occupation, comme sur l'attitude de grands féodaux islamiques qui étaient favorables à l'occupation. Le rôle des meneurs de la résistance, surtout de Hadži Lojo et Jamaković, dans ces rapports sont mis en relief. Cette étude, enfin, fournit des matériaux importants qui contribueront d'acquérir un tableau plus clair et plus expressif des événements avant l'entrée de l'armée austro-hongroise.